

بررسی و اولویت‌بندی چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه دهلکوه شهرستان بیرجند

مصطفی تیموری: کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ایران

علیرضا جمشیدی: کارشناس ارشد توسعه روستایی، دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ایران *

کوروش روستا: استادیار توسعه روستایی، دانشگاه آزاد بیرجند، بیرجند، ایران

چکیده

هدف این نوشتار بررسی و اولویت‌بندی چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه دهلکوه شهرستان بیرجند است. جامعه آماری این تحقیق را ساکنان منطقه دهلکوه شهرستان بیرجند تشکیل داده‌اند ($N = 2500$). حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۱۲۹ نفر برآورد شد. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شد. روش انجام این تحقیق پیمایشی و از نوع توصیفی است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسش‌نامه‌ای بود که روایی محتوایی آن بر اساس نظرات اساتید فن و صاحب‌نظران تأیید شد. برای تعیین پایایی ابزار جمع‌آوری داده‌ها از ضریب اعتبار آلفای کرونباخ استفاده گردید که مقدار آن ۰/۷۹ به دست آمد. داده‌های به دست آمده با استفاده از تکنیک AHP (فرایند تحلیل سلسله مراتبی) و به وسیله نرم‌افزارهای Expert Choice و SPSS تجزیه و تحلیل گردید. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مهمترین مشکلات ساکنین منطقه دهلکوه شهرستان بیرجند، کمبود امکانات ارتباطی با نسبت ۰/۳۶۲، کمبود درآمد و بیکاری با نسبت ۰/۱۵۶ است. نتایج تلفیق گزینه‌های مورد بررسی با معیارها با توجه به هدف مطالعه، نشان می‌دهد که چالش‌های رفاهی با نسبت ۰/۳۰۵ و آموزشی - بهداشتی با نسبت ۰/۱۹۴، به ترتیب بیشترین و کمترین اولویت را در منطقه مورد مطالعه دارا هستند.

واژه‌های کلیدی: حاشیه‌نشینان، بیرجند، دهلکوه، چالش

۱- مقدمه

عمده‌ای از روستاها به سمت شهرها گسترش یافت (Mohseni 1997). بر اساس گزارش سال ۲۰۰۱ مرکز اسکان بشر سازمان ملل، حدود ۲۰ درصد جمعیت شهری جهان در فقر مطلق به‌سر می‌برند و امروزه در آسیا تعداد فقرای شهری بیش از میزان آن در نیمه‌ی دوم دهه‌ی ۹۰ میلادی است. همچنین کمیسیون جهانی آینده‌ی شهرها در قرن ۲۱ هشدار داده که به موازات رشد ابرشهرها، فقر شهری در کشورهای جنوب افزایش یافته و بخش عمده‌ای از رشد شهرنشینی بر پایه‌ی اقتصاد غیررسمی و همراه با گسترش سکونت‌گاه‌های غیر رسمی صورت خواهد

حاشیه‌نشینان خصلت شهرنشینی و شهرنشینی از خصلت‌های عمده جامعه صنعتی است، در جوامع ماقبل صنعتی فعالیت‌های تولیدی در مناطق روستایی متمرکز، کشاورزی فعالیت اصلی به‌شمار آمده و کشاورزان قسمت اعظم نیروی کار را تشکیل می‌دادند، در عین حال جمعیت شهرها کم بوده و بسیاری از ساکنان شهرها پایگاه شغلی قابل توجهی نداشتند، با ظهور انقلاب صنعتی تمامی این ابعاد دگرگون شده و ورود صنایع جدید، نیاز به نیروی کار را در شهرها افزایش داد، بدین ترتیب مهاجرت

هادی روستا) جمعیت دهلکوه به ۱۳۴ نفر رسید. سال ۸۵ در سرشماری نفوس و مسکن ۱۹۱ خانوار (۶۹۶ نفر) در دهلکوه سرشماری شدند و در این سال دهلکوه به عنوان نقطه روستایی شناخته شد. جمعیت دهلکوه در پی انتخاب شهرستان بیرجند به عنوان مرکز استان خراسان جنوبی و ۲/۵ سال قبل به حدود ۴ برابر افزایش یافته و اکنون ۶۵۰ خانوار (۲۵۰۰ نفر) در آن ساکن هستند (The morning newspaper Khorasan).

با این حال، امروزه مشکل اصلی حاشیه‌نشینی در کشورهای در حال توسعه نهفته است به صورتی که برخی از منابع حجم آن را ۳۰ تا ۷۰ درصد جمعیت بسیاری از شهرهای کشورهای در حال توسعه اعلام می‌کنند، چرا که گستردگی این پدیده، سبب بروز مشکلات حادی در این کشورها گردیده است (Moharram Nejad 2004). در ایران می‌توان شکل‌گیری حاشیه‌نشینی گسترده را از دهه‌های نخستین قرن حاضر، به‌خصوص دهه‌ی ۱۳۴۰ هجری دانست، یعنی زمانی که گسترش تأسیسات شهری و شبکه‌های ارتباطی و نیز افزایش درآمد حاصل از نفت، موجبات رونق شهرها و ایجاد جاذبه‌های شهری را فراهم نمود و همزمان اصلاحات ارضی و مکانیزاسیون کشاورزی و عدم توجه به دگرگونی‌های اساسی در روستاها و نیز بخش کشاورزی، دافعه‌های روستایی را تشدید نمود (Ahmadian, 1992)، به طوری که میزان شهرنشینی از حدود یک پنجم کل جمعیت کشور در هشتاد سال پیش، اکنون به بیش از دو سوم رسیده است (naghdi, 2003)، مجموعه مباحث فوق که شرح آن رفت، بیانگر اهمیت بالای حاشیه‌نشینی در اکثر کشورهای در حال توسعه و ایران می‌باشد، از این‌رو

گرفت و این گرایش را غیررسمی بودن شهرنشینی نامیده است (Sarafi, 2002). امروزه همه‌ی شهرهای جهان با پدیده‌ی حاشیه‌نشینی مواجه هستند، به طوری که بابار در ۱۰۰ سال پیش با زاغه‌هایی (نوعی از حاشیه‌نشینی) در انگلستان اشاره و آن‌ها را ناشی از انقلاب صنعتی می‌داند (Mumtaz Babar, 2001). تحولات جمعیتی در دهه‌های اخیر، اثرات شگرفی را بر ساختار اجتماعی - اقتصادی و کالبدی کشور بر جای گذاشته است. افزایش جمعیت کشور و جابجایی و مهاجرت آنها از نقاط محروم به نقاط برخوردار، باعث برهم‌خوردن تعادل‌های منطقه‌ای شده که می‌توان ریشه‌ی آن را در نحوه‌ی توزیع منابع در سطح این مناطق جستجو کرد. در این میان، شهرها گوی سبقت را ربوده و هر روز بر تعداد ساکنان آنها افزوده می‌شود. به‌همین دلیل روند مهاجرت به شهرها سرعت چشمگیری یافته و روستاها را به نابودی کشانده است (Rahnama, 2008). بنابراین، این عوامل باعث بوجود آمدن چالش‌های جدیدی برای مدیریت شهرها می‌شوند. بانگاهی گذرا به بافت و ترکیب شهرهای کشور نیز می‌توان دریافت که شهرهای کشور توان جذب مهاجرین جدید را نداشته و بیشتر مهاجرین به دلایل ناتوانی مالی و اقتصادی به حاشیه‌ی شهرها رانده شده و در انزوای اجتماعی و اقتصادی به سر می‌برند. بر اساس مطالعات صورت گرفته و آمارهای ارائه شده توسط مدیریت شهری (Rahnama, 2008) در بیشتر شهرهای درجه یک و دو کشور بیش از ۱۵ درصد جمعیت شهر در حاشیه زندگی می‌کنند. دهلکوه در ۲/۵ کیلومتری شمال شهر بیرجند واقع شده، این منطقه سال ۷۵ مزرعه‌ای بود با یک خانوار (۳ نفر ساکن فصلی) و در سال ۸۴ (هنگام تهیه طرح

جمعیت ۲۵۰۰) است، $P =$ احتمال وجود صفت. $q =$ احتمال عدم وجود صفت.

$$n = \frac{(1.96)^2 (0.5)(0.5)}{(0.1)^2} = 129$$

$$1 + \frac{1}{2500} \left(\frac{(1.96)^2 (0.5)(0.5)}{(0.1)^2} - 1 \right)$$

ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق پرسش‌نامه است و روایی محتوایی آن بر اساس نظرات اساتید فن و صاحب‌نظران تایید شد. برای تعیین پایایی از مطالعه راهنما و با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. مقدار ضریب آلفای کرونباخ برای ابزار جمع‌آوری اطلاعات برابر با ۰/۷۹ به دست آمد که حاکی از پایایی قابل قبولی بود. با توجه به هدف مطالعه، اولویت‌بندی چالش‌های موجود در منطقه‌ی دهلکوه بیرجند، داده‌های جمع‌آوری شده توسط پرسشنامه با استفاده از تکنیک AHP (تحلیل سلسله مراتبی)، که یک روش تصمیم‌گیری گروهی در محیط‌های پیچیده است، مورد ارزیابی و پردازش قرار گرفته است. این روش نخستین بار توسط توماس ال ساعتی در سال ۱۹۸۰ مطرح گردید. امروزه این تکنیک به نحو گسترده‌ای در تصمیم‌گیری‌های مدیران در بخش صنایع، کشاورزی و خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرد (Sadi, et al 2008). اساس این روش تشکیل درخت سلسله مراتبی تصمیم‌گیری است. هر مسأله تصمیم‌گیری را می‌توان در قالب یک درخت طراحی کرد. سطح اول این درخت، هدف تصمیم‌گیرنده را نشان می‌دهد و اولویت‌گذاری گزینه‌های رقیب برای دسترسی به این

مطالعه و شناسایی مشکلات حاشیه‌نشینان و آرایه‌ی راه‌کارهای مناسب مهم جلوه کرده و انجام تحقیقات مناسب را در جای جای کشور اجتناب‌ناپذیر می‌کند. در همین راستا و با توجه به اهمیت موضوع حاشیه‌نشینان، شهرستان بیرجند که به تازگی به عنوان مرکز استان خراسان جنوبی انتخاب گردیده در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است، امید است با شناسایی و اولویت‌بندی مشکلات حاشیه‌نشینان این شهرستان، قدمی در جهت توسعه پایدار این شهرستان برداشته شود.

۱-۱- روش تحقیق

روش انجام این تحقیق پیمایشی و از نوع توصیفی است. جامعه آماری این پژوهش ۲۵۰۰ نفر ساکن منطقه‌ی دهلکوه هستند که از این میان، به روش نمونه‌گیری تصادفی و با استفاده از فرمول کوکران و با احتمال خطای ۰/۱ (با توجه به مشکلات مادی و زمانی تحقیق)، ۱۲۹ بهره‌بردار به عنوان نمونه آماری این پژوهش انتخاب شدند. برای تعیین حجم نمونه از رابطه زیر استفاده شد. ($p=q=0/5$)
رابطه (۱)

$$n = \frac{z^2 pq}{d^2}$$

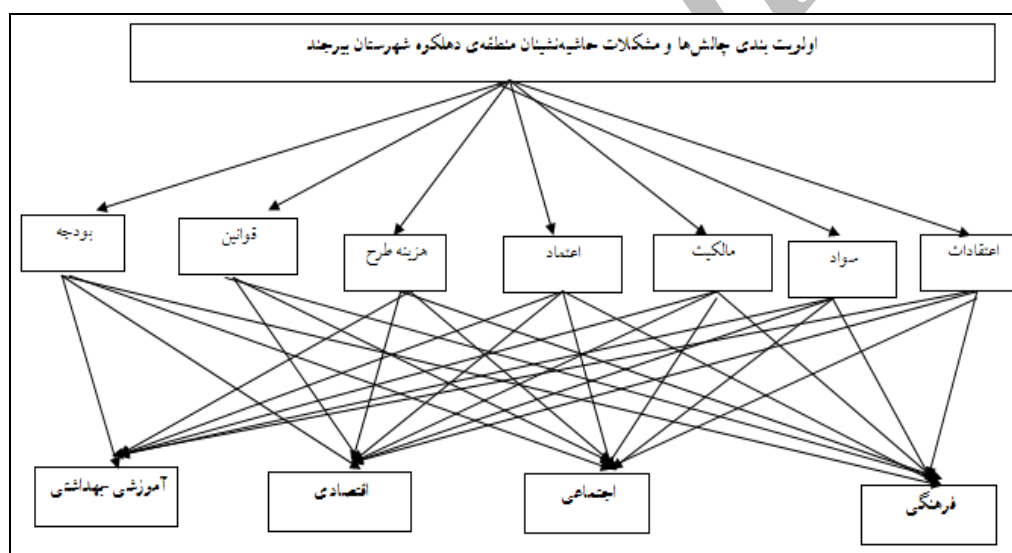
$$1 + \frac{1}{N} \left(\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right)$$

$n =$ حجم نمونه، $Z =$ مقدار آماره توزیع نرمال استاندارد با ضریب اطمینان ۰/۹۵، $d =$ دقت احتمال مطلوب (۰/۱)، $N =$ تعداد اعضای کل جامعه (کل

مطالعه شامل سه سطح به شرح زیر است:
سطح اول شامل هدف اصلی، اولویت‌بندی چالش‌ها و مشکلات حاشیه‌نشینان منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند. سطح دوم دربرگیرنده‌ی معیارهای اساسی تأثیرگذار بر حاشیه‌نشینی در این منطقه و سطح آخر نیز شامل گزینه‌های مهم حاصل از دسته‌بندی معیارها شامل چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، رفاهی و آموزشی - بهداشتی است.

هدف است. سطح یا سطوح میانی نشان دهنده‌ی ملاک‌ها و معیارهای مورد نظر برنامه‌ریزان برای دسترسی به هدف در سطح یک است و سطح آخر آن گزینه‌های در دسترس برای دستیابی به هدف را نشان می‌دهد (Asadpour, and, Peikani 1994). مراحل روش AHP شامل به شرح زیر است.

- تهیه ساختار سلسله مراتبی
سطوح ساختار درخت سلسله مراتبی در این

شکل ۱- ساختار کلی درخت سلسله مراتبی

ترجیح یکسان تا ارجحیت بی‌نهایت طراحی شده است انجام می‌گیرد. این مقیاس در جدول ۱ نشان داده شده است.

- تشکیل جدول مقایسه زوجی

جداول مقایسه‌ای بر مبنای ساختار سلسله مراتبی تهیه و مقایسه زوجی با استفاده از مقیاسی که از

جدول ۱- مقیاس مقایسه زوجی

۱	ترجیح یکسان	هر دو گزینه اثر یکسانی بر هدف دارند
۳	کمی ارجحیت	ارجحیت یکی از گزینه‌ها بر دیگری (گزینه مورد مقایسه) اندک است.
۵	ارجحیت قوی	ارجحیت یکی از گزینه‌ها بر دیگری (گزینه مورد مقایسه) قوی است.
۷	ارجحیت بسیار قوی	ارجحیت یکی از گزینه‌ها بر دیگری (گزینه مورد مقایسه) بسیار قوی است.
۹	ارجحیت بی‌نهایت	ارجحیت یکی از گزینه‌ها بر دیگری (گزینه مورد مقایسه) در حداکثر مقدار ممکن قرار دارد.
۲،۴،۶،۸		امتیازات میانی نشان دهنده حالت‌های میانی هر یک از حالات مقایسه‌ای فوق است.

- محاسبه میانگین عددی

برای محاسبه‌ی میانگین عددی، بایستی جداول مقایسه‌ای با هم ترکیب می‌شوند، برای این منظور می‌توان از محاسبه میانگین هندسی استفاده کرد. صامتی و همکاران (۲۰۰۳)، تقوایی و غفاری (۲۰۰۶) از میانگین هندسی برای ترکیب قضاوت‌ها در تکنیک AHP استفاده کرده‌اند. رابطه ۲ نشان‌دهنده چگونگی محاسبه میانگین هندسی است.

رابطه (۲)

$$a_{ij} = \left(\prod_{k=1}^n a_{ij}^{(k)} \right)^{\frac{1}{n}}$$

a_{ij} = میانگین هندسی معیار a.

a = معیاری که با گزینه‌ها مقایسه می‌شود.

ij = دو گزینه که با هم مقایسه می‌شوند.

k = کد شخصی که به سوالات پرسشنامه پاسخ

داده است.

n = تعداد افرادی که گزینه‌های معیار را مقایسه

کرده‌اند (Sameti et al, 2003).

- محاسبه وزن نسبی معیارها و گزینه‌ها

در این مرحله ابتدا معیارها با توجه به هدف و سپس گزینه‌ها با توجه به معیارها مورد مقایسه زوجی قرار می‌گیرند.

- تلفیق

بعد از مقایسه زوجی گزینه‌ها و معیارها، لازم است تا وزن نهایی گزینه‌ها محاسبه شود، بدین منظور از عمل تلفیق استفاده و پاسخ نهایی مسأله به‌دست آورده می‌شود.

- بهبود ناسازگاری تصمیم

در دنیای واقعی، غالباً ناسازگاری وجود داشته و ممکن است این ناسازگاری‌ها به مدل وارد شوند. هنگامی که ناسازگاری صفر است، ما کاملاً سازگار هستیم و هر چه این نرخ افزایش یابد، میزان ناسازگاری در هدف ما نیز افزایش یافته است، در حالت کلی اگر نرخ ناسازگاری کمتر از ۰/۱ باشد ناسازگاری نسبتاً قابل قبول است، در غیر این صورت بازنگری در قضاوت ضروری به نظر می‌رسد (Ghodsi Poor, 2006).

۱-۲- پیشینه‌ی تحقیق

ربانی و همکاران (۲۰۰۹) در مطالعه‌ی خود در زمینه‌ی شناسایی علل اصلی شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در منطقه‌ی ارزنان و دارک اصفهان نشان می‌دهد که بین جاذبه‌ها و دافعه‌های اقتصادی، امکانات، سهولت تهیه‌ی مسکن و زمین، قومیت‌گرایی، نوع قومیت و نوع شغل با حاشیه‌نشینی ارتباط معنی‌داری وجود دارد. لوئیز و همکاران (۲۰۰۳) در مطالعه‌ی خود نشان دادند که حاشیه‌نشینان از لحاظ بهداشتی و زیرساختی در شرایط بدی به‌سر می‌برند. پاپلی یزدی (۲۰۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان مشکلات شهری کشور نتیجه می‌گیرد که مسئله‌ی بیکاری و بیکاران در مناطق حاشیه‌نشین شهری در حد بسیار بحرانی است و به عنوان یکی از مهمترین مشکلات این مناطق مطرح است. نتایج مطالعه ابراهیم‌زاده و همکاران (۲۰۰۴) نشان داد، بالا بودن بعد خانوار، بالا بودن نرخ بی‌سوادی، وجود ارتباطات ضعیف اجتماعی، فقر فرهنگی، وضعیت ضعیف اقتصادی، نارضایتی از زندگی، وجود انحرافات اجتماعی و

می‌دهد که مهمترین ویژگی‌های این مناطق عبارتند از: ساخت و ساز نامناسب، فقر فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، بیکاری، اشتغال کاذب، عدم رعایت بهداشت عمومی و فردی، عدم دسترسی به امکانات رفاهی، بهداشتی و آموزشی، افزایش جرم، جنایات، فساد، فحشا، مصرف بیش از حد مواد مخدر در مقایسه با سایر مناطق شهری، قومیت‌گرایی و ازدحام بیش از حد جمعیت است.

۲- چارچوب نظری

امروزه پدیده‌ی شهری کره زمین را تسخیر کرده، به طوری که توسعه فیزیکی شتابان و نامتعادل شهرها، پیامدهای نامطلوب اقتصادی، اجتماعی و کالبدی داشته است. یکی از آثار و پیامدهای توسعه فیزیکی ناموزون و نامتعادل شهری، حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی است (naghdi and Sadeghi, 2006)، مهمترین نظریه‌ی مربوط به پیدایش مناطق حاشیه نشین، نظریه‌ی نحوه‌ی استفاده از اراضی شهری است، در این نظریه شکل و نظام فضایی خاصی که شهر به خود می‌گیرد، نتیجه رقابت گروه‌های مختلف شهری در جهت احراز موقعیت شهر به شکل رقابتی است. در این صورت بازندگان این رقابت در بازی با طبقه‌ی ثروتمند، نواحی پست و ارزان قیمت را جهت سکونت انتخاب می‌کنند (Mohammadi, et al, 2008) از بین مهاجران کسانی که دارای درآمد بهتر و توانایی بیشتری بودند، توانستند از دروازه‌ی طلایی شهرها عبور کرده و خود را با شهر تطبیق دهند اما بعضی از آنها نتوانستند با شهر سازگاری داشته باشند و در نتیجه پشت دروازه‌ی شهر در مناطق حاشیه نشین اقامت گزیدند (Rabbani, et al 2009)، و به

بالا بودن نرخ بیکاری را از چالش‌های اساسی پدیده حاشیه‌نشینی می‌داند. محمدی و همکاران (۲۰۰۸) در تحقیقی به بررسی چالش‌های حاشیه نشینی در شهرستان کوه‌دشت لرستان پرداخته‌اند، نتایج آن‌ها حاکی از این است که مهم‌ترین چالش‌های مناطق حاشیه‌نشین شهرستان کوه‌دشت عدم برخورداری از سیستم فاضلاب مناسب و مشکل مالی و کمبود درآمد است. قرخلو و شریفی (۲۰۰۳) در مطالعه‌ای با عنوان پیدایش، تکامل فیزیکی و وضعیت اجتماعی-اقتصادی حاشیه نشین در محله‌ی عین ۲ اهواز نشان داد که اتخاذ سیاست‌های مبتنی بر رشد اقتصادی دهه‌های ۶۰-۱۹۵۰ در ایران و به تبع آن جنگ تحمیلی، اثرات مستقیم و تأثیرگذاری بر روند پیدایش و توسعه‌ی حاشیه نشینی در اهواز داشته است. شکوئی (۱۹۷۵)، حبیبی (۲۰۰۲) و پاپلی‌یزدی (۲۰۰۱) مشخصات اقتصادی، اجتماعی و چالش‌های موجود در این مناطق را بدین شرح بیان می‌نمایند: ۱- بخش بزرگی از جمعیت این مناطق را مهاجران غیربومی تشکیل می‌دهند، ۲- کیفیت مسکن در مناطق حاشیه‌نشین نامناسب و غیر استاندارد بوده و دارای اجاره بهای پایینی نسبت به سایر مناطق شهر می‌باشد ۳- به علت عدم وجود شغل مناسب برای ساکنان این مناطق و پایین بودن درآمد آنان، فرهنگ فقر در بین مردم ساکن مناطق حاشیه‌نشین تسلط دارد ۴- بی-سوادی یا کم‌سوادی، فقدان تخصص فنی و حرفه‌ای، عدم بهره‌مندی از آموزش برای فراگیری مهارت‌های مورد نیاز جامعه که در افزایش درصد بیکاری و پایین بودن درآمد افراد و برون‌داد فقرای شهری مؤثر بوده است. نتایج مطالعات ربانی و همکاران (۲۰۰۹) و نقدی (۲۰۰۳) در زمینه‌ی حاشیه نشینی در ایران نشان

قتل و فحشا؛

- تراکم جمعیت و نرخ زاد و ولد بالا.
- ج- عوامل آموزشی- بهداشتی
- کمبود امکانات آموزشی و بهداشتی؛
- پایین بودن سطح سواد و بهداشت.
- د- چالش‌های رفاهی
- کمبود امکانات ارتباطی به مرکز شهر؛
- نداشتن آسفالت و سیستم فاضلاب.

۳-۱- مقایسه معیارها با توجه به هدف

شکل ۲ نشان‌دهنده‌ی مقایسه‌ی زوجی چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند است. بر اساس این نمودار چالش‌های کمبود امکانات ارتباطی به مرکز شهر بیرجند با نسبت ۰/۳۶۲، مشکلات مالی و کمبود درآمد با نسبت ۰/۱۵۶ و بیکاری و اشتغال کاذب با نسبت ۰/۱۴۴ به ترتیب مهمترین چالش‌های موجود در این منطقه می‌باشند، همچنین چالش‌های، نبود سیستم فاضلاب با نسبت ۰/۰۳۵، جمعیت و نرخ زاد و ولد بالا با نسبت ۰/۰۴۹ و کمبود امکانات آموزشی و بهداشتی با نسبت ۰/۰۵۵ از نظر ساکنین این منطقه اهمیت چندانی نداشته و از اولویت پایینی برخوردارند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۶ بوده، بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش قابل قبول است.

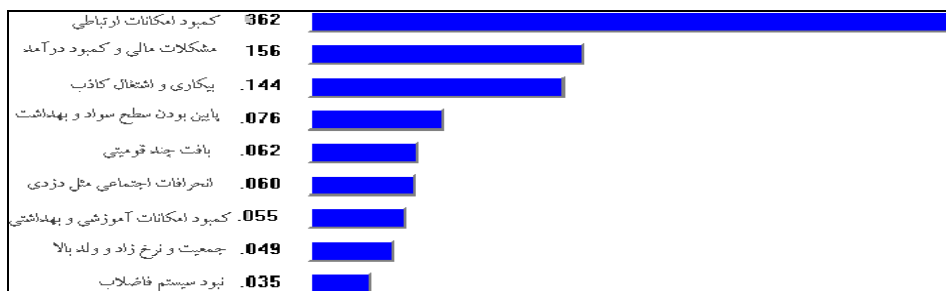
ظهور پدیده‌هایی نظیر زاغه‌نشینی، حاشیه‌نشینی، حلبی‌آباد و مانند آن دامن زدند (Mohammadi, et al, 2008). مسأله‌ی حاشیه‌نشینی یک مسئله‌ی حاد در کشورهای جهان سوم خصوصاً در ایران بوده و در جای جای ایران مطالعات متعددی را می‌طلبند. مطالعات مختلفی در این زمینه در سال‌های اخیر در جهان و در بعضی از نقاط کشور انجام گرفته است که نتایج آن‌ها به صورت خلاصه در قسمت پیشینه بیان گردید.

۳- یافته‌ها

- چالش‌های موجود در منطقه دهلکوه بیرجند

چالش‌ها و مشکلات دهلکوی شهرستان بیرجند متعدد هستند، این چالش‌ها در چهار گروه اصلی تقسیم‌بندی گردیده است:

- الف- چالش‌های اقتصادی؛ ب- چالش‌های اجتماعی؛ ج- چالش‌های آموزشی؛- بهداشتی
- د- چالش‌های رفاهی.
- الف- چالش‌های اقتصادی
- مشکلات مالی و کمبود درآمد؛
- بیکاری و نداشتن شغل دائم.
- ب- چالش‌های اجتماعی
- بافت چند قومیتی.
- بالا بودن انحرافات اجتماعی از قبیل سرقت،

شکل ۲- نمودار مقایسه زوجی چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند.

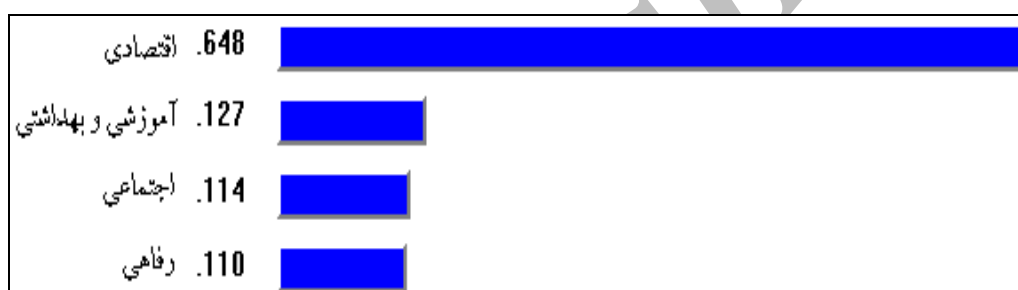
۲-۳- مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیارها

در این مرحله گزینه‌های اقتصادی، اجتماعی، آموزشی- بهداشتی و رفاهی با توجه به معیارها با یکدیگر مورد مقایسه‌ی زوجی قرار می‌گیرند.

الف- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار مشکلات مالی و کمبود درآمد

همان‌طور که در نمودار ۲ قابل مشاهده است، با توجه به معیار مشکلات مالی و کمبود درآمد در

منطقه‌ی دهلکوه بیرجند، گزینه‌ی اقتصادی با نسبت ۰/۶۴۸ از بیشترین اولویت برخوردار است و سه گزینه‌ی آموزشی- بهداشتی با نسبت ۰/۱۲۷، اجتماعی با نسبت ۰/۱۱۴ و رفاهی با نسبت ۰/۱۱۰ به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۱ است. بنابراین سازگاری معیار مشکلات مالی و کمبود درآمد با گزینه‌ها قابل قبول است.

شکل ۳- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار مشکلات مالی و کمبود درآمد

۳-۳- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار بیکاری

شکل ۴ حکایت کننده‌ی این است که با توجه به وضعیت بیکاری در منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند، گزینه‌ی اقتصادی با نسبت ۰/۵۲۲ و گزینه‌ی

رفاهی با نسبت ۰/۰۵۷ به ترتیب بیشترین و کمترین سهم را دارا هستند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۱ است. بنابراین سازگاری معیار بیکاری با گزینه‌ها قابل قبول است.

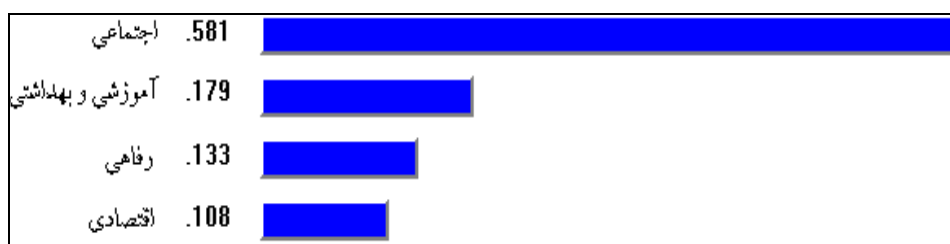

شکل ۴- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار بیکاری

۳-۴- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار بافت چند

قومیتی

شکل ۵ نشان دهنده‌ی وزن گزینه‌ها با توجه به معیار بافت چند قومیتی است. بر اساس این نمودار، گزینه‌ی اجتماعی با نسبت بالای ۰/۵۸۱ بالاترین اولویت از لحاظ بافت چند قومیتی را به خود

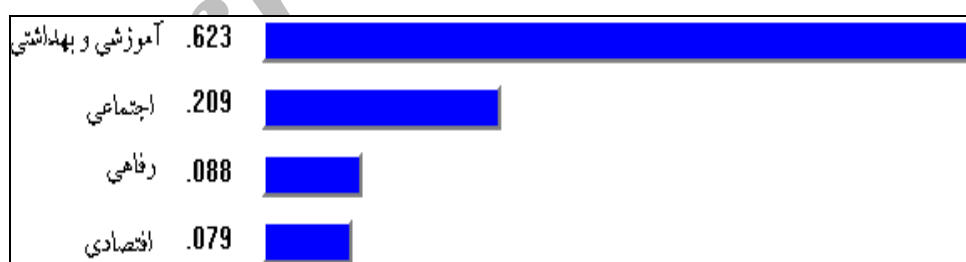
شکل ۵- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار بافت چند قومیتی

برخوردار بوده و از این نظر با گزینه‌های دیگر تفاوت فاحشی داشته و گزینه‌ی اقتصادی با نسبت ۰/۰۷۹ کمترین اولویت را به خود اختصاص داده است. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۵ است. در نتیجه سازگاری معیار امکانات آموزشی و بهداشتی با گزینه‌ها قابل قبول است.

۳-۵- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار امکانات

آموزشی و بهداشتی

نتایج مقایسه‌ی گزینه‌های مورد بررسی با توجه به معیار امکانات آموزشی و بهداشتی (شکل ۶) نشان می‌دهد که گزینه‌ی آموزشی و بهداشتی با نسبت ۰/۶۲۳ به سه گزینه‌ی دیگر از بالاترین اولویت

شکل ۶- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار امکانات آموزشی و بهداشتی

است. گزینه‌ی رفاهی با توجه به معیار امکانات ارتباطی با نسبت ۰/۶۶۰ از بالاترین اولویت برخوردار بوده و به ترتیب گزینه‌های اقتصادی با نسبت ۰/۱۳۳، اجتماعی با نسبت ۰/۱۱۶ و آموزشی و بهداشتی با نسبت ۰/۰۹۱ در اولویت‌های بعدی قرار دارند. نرخ

۳-۶- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار امکانات

ارتباطی

نتیجه حاصل از مقایسه گزینه‌ها با یکدیگر نسبت به معیار امکانات ارتباطی در شکل ۷ نشان داده شده

ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۷ است. بنابراین، سازگاری معیار امکانات ارتباطی با گزینه‌ها قابل قبول

است

شکل ۷- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار امکانات ارتباطی

آموزشی و بهداشتی با نسبت ۰/۲۵۴، رفاهی با نسبت ۰/۱۵۲ و اقتصادی با نسبت ۰/۱۱۳ به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۲ است. بنابراین، سازگاری معیار انحرافات اجتماعی با گزینه‌ها قابل قبول است.

۷-۳- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار انحرافات اجتماعی

شکل ۸ که نشان‌دهنده وزن گزینه‌ها با توجه معیار انحرافات اجتماعی است، طبق این نمودار عامل اجتماعی با نسبت ۰/۴۸۱ از ارجحیت بالاتری نسبت به دیگر گزینه‌ها برخوردار است، همچنین سه گزینه‌ی

شکل ۸- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار انحرافات اجتماعی

این نظر بر گزینه‌های دیگر برتری دارد. سه گزینه‌ی آموزشی و بهداشتی با نسبت ۰/۲۴۲، رفاهی با نسبت ۰/۱۹۷ و اقتصادی با نسبت ۰/۱۰۷ در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۲ است. بنابراین، سازگاری معیار جمعیت با گزینه‌ها قابل قبول است.

۸-۳- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار جمعیت

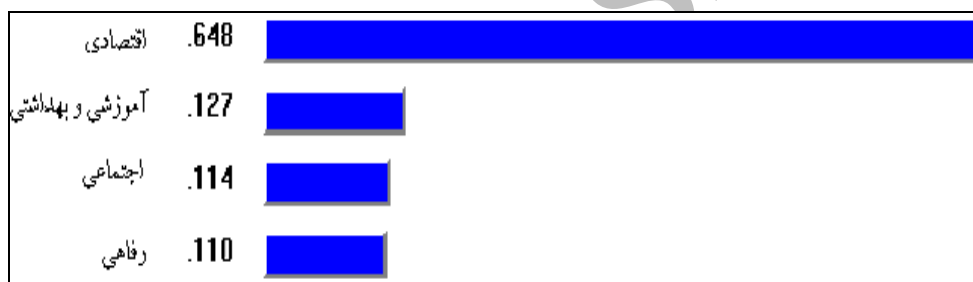
شکل ۹ نشان‌دهنده وزن گزینه‌ها با توجه به معیار جمعیت است. نتایج مقایسه‌ی گزینه‌های مورد بررسی با توجه به معیار جمعیت حاکی از این است که گزینه‌ی اجتماعی با نسبت ۰/۴۵۴ نسبت به سه گزینه‌ی دیگر از جایگاه بالاتری برخوردار بوده و از

شکل ۹- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار جمعیت

نسبت ۰/۱۱۴ و رفاهی با نسبت ۰/۱۱۰ جایگاه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۱ است. بنابراین، سازگاری معیار کمبود درآمد با گزینه‌ها قابل قبول است.

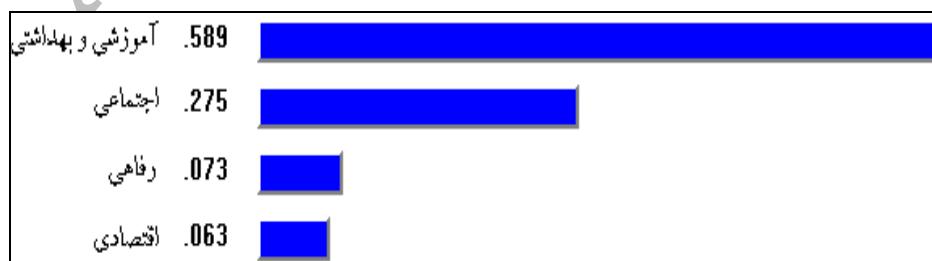
۹-۳- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار کمبود درآمد بر اساس نتایج شکل ۱۰ می‌توان گفت با توجه به معیار کمبود درآمد، گزینه‌ی اقتصادی با نسبت ۰/۶۴۸ از بالاترین جایگاه برخوردار بوده و گزینه‌های آموزشی - بهداشتی با نسبت ۰/۱۲۷، اجتماعی با

شکل ۱۰- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار کمبود درآمد

بیشترین اولویت و عامل اقتصادی با نسبت ۰/۰۶۳ از کمترین اولویت برخوردار است. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۴ است. بنابراین، سازگاری معیار سطح سواد و بهداشت با گزینه‌ها قابل قبول است.

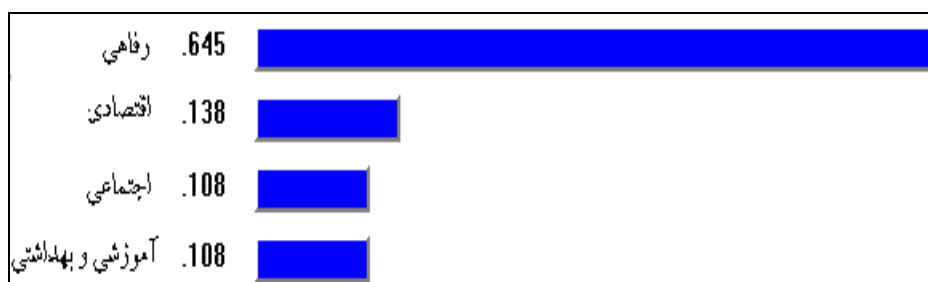
۱۰-۳- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار سطح سواد و بهداشت نتایج بررسی مقایسه گزینه‌ها با توجه به معیار سطح سواد و بهداشت (شکل ۱۱) نشان‌دهنده‌ی این است که عامل آموزش و بهداشت با نسبت ۰/۵۸۹ از

شکل ۱۱- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار سطح سواد و بهداشت

بهداشتی با نسبت ۰/۱۰۸ به ترتیب بیشترین و کمترین اولویت را دارا هستند. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۶ است. بنابراین سازگاری معیار سیستم فاضلاب با گزینه‌ها قابل قبول است.

۱۱-۳- مقایسه‌ی گزینه‌ها با توجه معیار سیستم فاضلاب
با توجه به شکل ۱۱ می‌توان نتیجه گرفت که گزینه‌ی رفاهی با نسبت ۰/۶۴۵ و گزینه‌ی آموزشی -

شکل ۱۲- نمودار مقایسه زوجی گزینه‌ها با توجه به معیار سیستم فاضلاب

در مقابل چالش آموزشی - بهداشتی از کمترین اهمیت برخوردار است، در پایان نتایج نشان می‌دهد که چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند به ترتیب چالش رفاهی، چالش‌های اقتصادی، چالش اجتماعی و چالش آموزشی - بهداشتی است.

۱۲-۳- تلفیق

براساس نتایج حاصل از تلفیق گزینه‌ها و معیارها با توجه به هدف پژوهش (شکل ۱۳) می‌توان نتیجه گرفت که از بین چالش‌های موجود در منطقه‌ی دهلکوه بیرجند، چالش رفاهی از بیشترین اهمیت و

شکل ۱۳- نمودار گزینه‌ی نهایی چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند با توجه به معیارها و هدف

اجتماعی، رفاهی و آموزشی - بهداشتی پرداخته شد. داده‌های این مطالعه با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی مورد تحلیل قرار گرفت که نتایج تحلیل آنها به شرح ذیل است:

۴- نتیجه‌گیری

همان‌طوری که بیان شد، هدف این مطالعه بررسی و اولویت‌بندی چالش‌های حاشیه‌نشینان منطقه دهلکوه شهرستان بیرجند بوده است، بنابراین، با توجه به مباحث نظری به بررسی چالش‌های اقتصادی،

مسئولان، تأمین تأسیسات زیربنایی گران و مشکل است، ولی به علت عدم ارائه خدمات آنچنانی، ساکنان این مناطق احساس نارضایتی داشته و خواستار خدمات رسانی بیشتر به این مناطق هستند.

- دومین چالش مهم منطقه مورد مطالعه که در مدل نهایی و با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی به دست آمد، چالش اقتصادی هستند. این امر را می‌توان ناشی از درآمد پایین و وجود میزان بیکاری بالا در بین ساکنان آن منطقه دانست. بررسی نگارندگان در منطقه نشان می‌دهد، کارگری، مشاغل آزاد، رانندگی و دست‌فروشی از مهمترین مشاغل ساکنان منطقه مورد مطالعه هستند. همچنین، مشاغل کاذب و غیر تولیدی نظیر سیگارفروشی، کوپن فروشی و حتی در بعضی از موارد فروش مواد مخدر از دیگر مشاغل موجود در این منطقه هستند. البته بنابه گفته خود ساکنین آن منطقه میزان بیکاری در این منطقه بالا بوده که این عامل ناشی از نداشتن تخصص و پایین بودن سطح سواد آنان هستند که باعث به وجود آمدن انحرافات اجتماعی می‌شود. به‌طور کلی به نقل از نقدی و صادقی (۱۳۸۵) حاشیه‌نشینانی را می‌توان به عنوان آینه تمام‌نمای فقر شهری در نظر گرفت.

- سومین چالش با اهمیت منطقه دهلکوه، چالش اجتماعی است که در نتیجه‌ی وجود قومیت‌های متفاوت و رواج انحرافات اجتماعی در منطقه است. پس از انتخاب شهر بیرجند به‌عنوان مرکز استان خراسان جنوبی و اختصاص یافتن بسیاری از بودجه‌ها و امکانات به مرکز استان، بسیاری از افراد فاقد شغل و

- با توجه به نتایج به‌دست آمده از مدل تحلیل سلسله‌مراتبی، کمبود امکانات ارتباطی به مرکز شهر بیرجند، مشکلات مالی و کمبود درآمد، بیکاری و اشتغال کاذب به‌ترتیب از نظر ساکنان منطقه دهلکوه از ارجحیت بالاتری، نسبت به سایر مشکلات ارایه شده، برخوردار می‌باشند. به‌طورکلی با توجه به ساختار شغلی مناطق حاشیه‌نشین، اشتغال غیرقانونی، کاذب و ناسالم در میان ساکنان این مناطق غالب است. ساکنان این مناطق به علت پایین بودن سطح تحصیلات و عدم وجود توانمندی حرفه‌ای و مهارت شغلی لازم برای کسب فرصت‌های شغلی مناسب در شهر، اغلب به اشتغال کاذب و غیرقانونی روی می‌آورند که این عوامل تأثیر مستقیمی بر درآمد خانوار می‌گذارد. به‌طور کلی، می‌توان بی‌کاری و نبود فرصت‌های شغلی را یکی از بزرگترین مشکلات و مسائل مناطق حاشیه‌نشین عنوان کرد.

- مدل نهایی به دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد، مهمترین چالش موجود در منطقه دهلکوه چالش رفاهی است. این امر ناشی از کمبود امکانات رفاهی از جمله کمبود امکانات ارتباطی به مرکز شهر و نداشتن آسفالت و سیستم فاضلاب می‌باشد. اصولاً مناطق حاشیه‌نشین، به‌صورت خود رو در زمین‌هایی بودن برنامه شکل می‌گیرند، لذا این مناطق معمولاً فاقد تأسیسات زیربنایی بوده و شهرداری‌ها و مسئولان شهر خود را موظف به تأمین تأسیسات آن مناطق نمی‌دانند. از طرف دیگر، به علت پراکندگی و گاه دور بودن این مناطق از بافت اصلی شهر، حتی در صورت تمایل

۵- پیشنهادها

- کمبود امکانات حمل و نقل شهری از مهمترین عوامل به وجود آورنده‌ی چالش رفاهی است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود، مسئولین زیربسط با فراهم آوردن امکانات رفاهی از جمله وسایل حمل و نقل شهری در منطقه مورد مطالعه جهت رفاه ساکنین این منطقه اقدام کنند. این امر هنگامی میسر است که حقوق شهروندی ساکنین مناطق حاشیه‌نشین در برنامه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی به رسمیت شناخته شود.

- پایین بودن درآمد ساکنین و بیکاری آنها باعث ایجاد چالش اقتصادی در منطقه دهلکوه شهر بیرجند است. بنابراین، ایجاد اشتغال و کارآفرینی برای آنان بخصوص در بخش‌های تولیدی به منظور کاهش بیکاری و اشتغال در اقتصاد غیررسمی و شغل‌های کاذب از یکسو و افزایش درآمد و کاهش فقر و بهبود کیفیت زندگی آنها و گسترش عدالت اجتماعی و اقتصادی برای تمامی گروه‌های اجتماعی از سوی دیگر.

- سومین چالش با اهمیت منطقه‌ی دهلکوه شهرستان بیرجند، چالش اجتماعی بوده که در نتیجه‌ی وجود قومیت‌های متفاوت و زواج انحرافات اجتماعی در منطقه می‌باشد. بنابراین، پیشنهاد می‌گردد مسئولان در زمینه‌ی بالابردن امنیت اجتماعی این منطقه از طریق اجرای برنامه‌ی کوتاه مدت (برقراری امنیت از طریق نیروهای انتظامی) و بلند مدت (برنامه‌ریزی در جهت بالابردن فرهنگ شهرنشینی ساکنین، ایجاد اشتغال‌های کارآمد و بالا بردن سطح سواد ساکنین)

حتی بسیاری از کشاورزان روستاهای مختلف این استان، برای کسب شغل و درآمد بیشتر روانه این شهر شدند. با توجه به اینکه این افراد از روستاهای واقع در مناطق مختلف استان هستند و آنان دارای فرهنگ‌های مختلف و حتی در بعضی از مواقع دارای مذاهب مختلفی نیز هستند. این تفاوت‌ها باعث بوجود آمدن مشکلات زیادی از جمله پایین آمدن میزان مشارکت اجتماعی در بین حاشیه‌نشینان می‌شود و عمدتاً مشارکت آنها به صورت اشکال اولیه، سنتی، گهگاهی و ناپیوسته است. همچنین، پیوندها و ارتباطات اجتماعی بین ساکنان عمدتاً خانوادگی و خویشاوندی است. در مناطق حاشیه‌نشین وجود فقر فرهنگی، مشکلات مالی و دیدن زندگی دیگر شهرنشینان که از امکانات متفاوت‌تری بهره‌مند هستند، سبب ایجاد نارضایتی‌های عمیقی در این مناطق شده است. بنابراین، در چنین مناطقی به لحاظ از بین رفتن ارزش‌های انسانی، ناهنجاری‌های اجتماعی سریعاً رشد می‌کند. به‌طور کلی، به نقل از نقدی و صادقی (۲۰۰۶)، حاشیه‌نشینی به دو نظام فرهنگی (روستایی و شهری) وابسته است و درعین حال به هیچ یک، کاملاً تعلق و تمایل ندارد. در حاشیه بودن، به گسیختگی از نظام ارزشی پیشین و احساس رهایی نسبی از نوع کنترل اجتماعی شهری منجر می‌شود و نوعی عدم انسجام و همبستگی را به وجود می‌آورد که علاوه بر افزایش استعداد و قابلیت رشد آسیب‌های اجتماعی، سبب اختلال در نظم و امنیت عمومی می‌شود.

- asaouth Africa, Food Microbiology. No. 20. P32-326. همت نمایند.
- Mohammadi, Yasser et al, (2008), review the challenges marginalized in the city Kuhdasht, Lorestan province, Human Geography Research, No. 66, pp 98-85.
- Moharram Nejad, Naser. (2004), Sustainable cities in developing countries, Publishing Center of Urban Planning and Architectural Studies and Research, Department of Housing and Urban Development.
- Mohseni, Manouchehr. (1997), public Sociology, tahouri Publications, Tehran, p. 27.
- Mumtaz Babar, 2001, Why cities need sluns. Habitat Debate, No. 3. P15.
- Naghdi, Asadollah and Rasool Sadeghi, (2006), Slum challenge of urban sustainable development (with emphasis on the city of Isfahan), Journal of Social Welfare, Year V, No. 20.
- Naghdi, Asadullah (2003), Introduction to urban sociology, human and city, publisher Fanavaran, Hamedan.
- Papoly Yazdi, Mohamad Hosein (2001), Urban problems the country. Geographical Research, No. 1, Year 16th.
- Papoly Yazdi, Mohammad Hossein (2001), Urban Country problems, Journal of Geographical Research, No.1, Year16th.
- Rabbani, Rasul et al (2009), analysis of the main reasons for the formation of marginalized areas in Isfahan, case study of cheap and Dark area, Journal of Geography and Development, No. 13 pp 125-93.
- Rahnama, Mohammad Rahim (2008), Comparative marginalized in the cities of Sabzevar, Neyshabour, Torbat heidarie and Gonabad. Geography and Development, No. 11, Year 7, pp 83-115.
- Sadi, Heshmatolah et al (2008), the Priorities Survey of top system in promoting water conservation, soil and vegetation (deserts de): analysis of hierarchical process (AHP), - در پایان با توجه به این‌که مهمترین عوامل چالش آفرین در منطقه‌ی مطالعه با توجه به نمودار ۱، کمبود امکانات ارتباطی، پایین بودن سطح درآمد و بیکاری است. لازم است این سه عامل، در سرلوحه‌ی برنامه‌های سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان استان و شهرستان قرار گیرد.
- Resources**
- Ahmadian, Mohamad Ali (1992), marginalized, Journal of Literature and Humanities University of Mashhad, No. 3th.
- Asadpour, Hassan and GHolamreza, Peikani (1994) group decision making in complex environments using the technique of AHP, in Proceedings of the Third Conference of Agricultural Economics.
- Ebrahimzadeh, Iesa, and Faramarz Brymany, and Joseph Nasiri, (2004), Slum: Urban and challenging way - it works Mvrdrshnasy moderated; Karim Abad, Zahedan, Journal of Geography and Development, No. 3, pp 121-146.
- Gharkhlou, Mehdi. and Abdolnby Sharifi (2005) Genesis, evolution of physical and social and economic status of marginalized (Case study: eyin2 neighborhood Ahwaz), Journal of Geographical Research, Year IV, No. 50.
- Ghods Poor, Seyed Hassan (2006), Analytical Hierarchy Process (AHP), Amirkabir University Press, Tehran, p. 220.
- Habibi, Seyed Mohsen (2002), the role and status of biological collections around the major cities in the country's housing system. Haft Shahr Magazine, Issue Eight, Year I, pp 31-40.
- Lues, J. F. R, et al. 2003. Enumeration of Potential microbiological hazards in milk from a marginal urban settlement in centerl

Taghvai, Masoud. and Seyed Ramin, Ghaffari (2006), prioritize of the crisis in rural settlements using AHP (case study of Baziyaf village), Humanities Research Journal, University of Isfahan, Volume twentieth, p. 1.

The morning newspaper Khorasan Date 2009, Page 6.

Trond Vedeld and Abhay Siddham. 2002. Livelihoods and collective action among slum dwellers in a mega-city (New Delhi). Available at: www.dlc.dlib.indian.edu/archive.

Agricultural Extension and Education Sciences, No. 1, Volume 4.

Sameti, Majid. Morteza, Sameti, and Maryam Asghari (2003) development priorities of Isfahan industry based on the method and hierarchical process (AHP). Journal of Business Research, p. 27.

Sarafi, Mozaffar (2002), Toward a theory for organizing an informal settlement, Journal of the Haft shahr. Urban Development and Improvement Organization Publications, No. 8th.

Shakoui, Hossein (1975), urban marginalized. University Press of Tabriz, Tabriz.

Archive of SID